

Л.М. ХЛУС¹, К.М. ХЛУС², О.В. КОЛОТИЛО¹

¹ Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці,

² Буковинська державна медична академія,
пл. Театральна, 58000, м. Чернівці,

ВІКОВІ АСПЕКТИ МІНЛИВОСТІ *UNIO PICTORUM* L.

ключові слова: *Unio pictorum* L., конхологічна мінливість

key words: *Unio pictorum* L., conchologic variability

Л.М. KHLUS¹, К.М. KHLUS², О.В. KOLOTYLO¹

AGE ASPECTS OF VARIABILITY OF *UNIO PICTORUM* L.

¹ Yu. Fedkovych National University of Chernivtsi,

2 M. Kotsubynsky str., Chernivtsi, 58012, Ukraine

² Bukovinian State Medical Academy (Chernivtsy)

Teatralna Sq., Chernivtsi, 58012, Ukraine

The ontogenetic variability of the shell size and form of *Unio pictorum* L. (*Bivalvia*, *Actinodontida*, *Unionidae*) were studied. All shell indices depend on age. The index of elongation is the safest conchologic characteristic.

Вивчення конхологічної мінливості двостулкових молюсків може вважатися ефективним інструментом для здійснення різноманітних робіт в області таксономії, популяційної екології та біоіндикації стану навколишнього середовища, проте на сьогодні гостро відчувається брак таких досліджень, зокрема проведених із застосуванням сучасних комп'ютерних статистичних програм. У пропонованій роботі в розвиток попередніх результатів [5] ми здійснили факторний, кореляційний і регресійний аналіз даних щодо конхологічних параметрів поширеного в природі прісноводного молюска *Unio pictorum* L. з різних вікових груп.

Методика досліджень. Об'єкт дослідження – стулки черепашок (1000 екземплярів) *Unio pictorum* L. (*Bivalvia*, *Actinodontida*, *Unionidae*), зібраних у 2000 р. з ділянки дна ($S = 25 \text{ м}^2$) р. Гукео (Чернівецька обл., Новоселицький р-н, с. Чорнівка), яка належить до басейну р. Прут.

Вік тварин визначали за кількістю річних дуг зимового припинення росту черепашок [4]. Штангенциркулем із точністю до 0,1 мм вимірювали довжину (l), висоту (h) й опуклість (d) правої стулки, відтак розраховували умовний об'єм черепашки ($v = 2lhd$) й відношення h/l , d/l , d/h . Окремо за віковими групами тварин для кожної змінної визначали середнє арифметичне з помилкою $M \pm m$ [2].

Оцінювали залежність між віком молюсків (t) і середньорічними показниками (M_t) з використанням коефіцієнтів параметричної кореляції r , знаходили відповідні коефіцієнти регресії та емпіричне рівняння лінійної регресії між цими параметрами [2]. Визначали також кореляційну залежність між віком тварин й окремими змінними (x_i) для п'яти з вивчених меристичних параметрів ($l, d, h, V, h/l$).

Розраховували коефіцієнти параметричної кореляції r між змінними x_i для всіх вивчених конхологічних параметрів у кожній віковій групі окремо [2]. Отриману матрицю параметричних інтеркореляцій 7-ого порядку використовували для здійснення факторного аналізу, який може надати принципово нову інформацію відносно характеру мінливості конхологічних показників [3]. У результаті факторного аналізу після ортогональної ротації за методом "varimax" оцінювали: 1) кількість спільних факторів, що визначають мінливість форми ступок (фактор визнавали діючим, якщо відповідне факторне навантаження хоча б однієї змінної перевищувало по модулю величину 0,4); 2) власні значення і частки факторів (%) у загальній мінливості як окремо, так і сумарно (кумулятивно); 3) спільності (дисперсії, зумовлені наявністю спільних факторів) і факторні навантаження вихідних змінних (при цьому змінні з величинами факторних навантажень, більшими за 0,4 по модулю, вважалися такими, що визначають цей фактор) [2].

Для оцінки вірогідності кореляційно-регресійних залежностей розраховували F-критерій Фішера. Для тлумачення значень, що приймаються показниками тісноти кореляційного зв'язку, використовували коефіцієнт детермінації r^2 .

Константи росту k (зміни довжини ступки з віком) визначали з використанням рівняння Людвіга фон Берталанфі: $L_t = L_{\max}(1 - e^{-kt})$, де L_t – довжина у віці t , $L_{\max}$ – теоретична максимальна довжина тварин (у даному дослідженні ми прийняли $L_{\max} = 66$ мм, оскільки саме таких розмірів досягали найстаріші – 14-річні – особини), e – основа натурального логарифма; t – вік тварин, років [1, 4].

Результати досліджень. Кореляційний аналіз закономірно продемонстрував наявність тісного зв'язку між віком і середньорічними величинами M_t абсолютних конхологічних показників – l, h, d і V (табл. 1). Дещо меншою була вікова детермінація середньорічних відношень d/l і d/h , що вказує на відносне потовщення черепашок з часом. Значно нижчим виявився рівень залежності між віком і коефіцієнтом h/l окремих вікових груп ($-0,530$).

Кореляційним аналізом вікових залежностей меристичних параметрів черепашок для всієї сукупності змінних вибірки x_i було показано набагато менші онтогенетичні детермінації для всіх обраних параметрів

рів. Таке явище свідчить, насамперед, про їх високу варіабельність серед моллюсків кожної вікової групи.

Таблиця 1.

Коефіцієнти параметричної кореляції між віком тварин і середньорічними (M_t) значеннями або окремими змінними (x_i) *Unio pictorum L.*

Параметр порівняння	l	h	d	V	h/l	d/l	d/h
M_t	0,975	0,975	0,973	0,986	-0,530	0,848	0,892
x_i	0,563	0,534	0,569	0,545	-0,212	–	–

Найменшого значення ($-0,212$) коефіцієнт кореляції досягає для показника видовженості стулочок h/l . Отже, відношення h/l можна вважати найбільш сталим в онтогенетичному аспекті конхологічним параметром черепашок *Unio pictorum L.*

Подальше підтвердження цієї тези дає регресійний аналіз вікових залежностей вивчених показників (табл. 2).

Таблиця 2.

Емпіричні рівняння регресії між віком тварин t і середньорічними значеннями конхологічних показників *Unio pictorum L.*

Рівняння регресії	F-критерій Фішера	P	Коефіцієнт детермінації r^2 , %
$l=36,4362+1,9505*t$	172,47	<0,001	95,04
$h=20,6071+1,0017*t$	174,33	<0,001	95,09
$d=5,0784+0,4924*t$	157,05	<0,001	94,58
$V=394,914+3601,66*t$	307,79	<0,001	97,16
$h/l=0,5662-0,0017*t$	3,51	0,094	28,04
$d/l=0,1486+0,0029*t$	24,34	0,0008	73,00
$d/h=0,2655+0,0059*t$	34,87	0,0002	79,48

Запропоновані рівняння регресії з високою вірогідністю ($P<0,001$) описують характер вікової залежності для всіх абсолютних меристичних параметрів. У цьому випадку відповідні величини коефіцієнтів детермінації r^2 вказують на те, що обрані моделі лінійної регресії майже повністю (на 94,58-97,16%) пояснюють варіабельність цих параметрів. У той же час, величина коефіцієнта h/l лише на 28,04% ви-

значається віком тварин, тобто між ними не існує достовірного зв'язку (F-критерій Фішера не перевищує стандартного значення, $P > 0,05$).

Максимальний вік знайдених нами тварин сягає 14 років, а їх максимальна довжина – 66 мм. Обчислені з урахуванням величини останнього параметра константи росту для найбільш масових вікових груп (4 роки, $n=22$; 5 років, $n=96$; 6 років, $n=375$; 7 років, $n=294$; 8 років, $n=125$; 9 років, $n=30$) становлять, відповідно: $k_4=0,2720$, $k_5=0,2166$, $k_6=0,2197$, $k_7=0,2180$, $k_8=0,2008$, $k_9=0,2010$. Отже, з віком швидкість росту значно знижується.

Для деяких вікових груп (4, 5, 6, 9 років) було здійснено факторний аналіз з метою виявлення змін провідних факторів мінливості параметрів ступок (табл. 3).

Таблиця 3.

Внесок провідних факторів мінливості конхологічних показників *Unio pictorum L.* різного віку в загальну мінливість

Вік тварин, роки	Фактор	Власне значення	Індивідуальна частка, %	Кумулятивна частка, %
4	I	3,608	51,82	51,82
	II	1,693	24,31	76,13
	III	1,659	23,83	99,95
5	I	3,413	49,21	49,21
	II	1,978	28,51	77,72
	III	1,541	22,22	99,94
6	I	3,216	46,44	46,44
	II	2,084	30,10	76,54
	III	1,623	23,45	99,98
9	I	3,021	43,24	43,24
	II	2,618	37,48	80,71
	III	1,346	19,27	99,98

Це дозволило виявити, що конхологічна варіабельність *Unio pictorum L.* у кожній віковій групі визначається повністю (на 99,94-99,98%) 3-ма спільними факторами. Характерним є поступове зменшення з віком внеску в загальну мінливість обраної системи показників найсильнішого фактора I (від 51,825 у 4-річному віці до 43,24% – у 9-річному), тоді як значення фактора II значно зростає (відповідно з 24,31% до 37,48%). Необхідно відзначити, що найменший за силою фактор III зазнає відносно незначних коливань у діапазоні 19,27-23,83%.

Важливо, що дисперсії всіх вивчених конхологічних параметрів повністю зумовлені вказаними спільними факторами мінливості, про що свідчать надзвичайно високі спільності цих змінних (0,962-1,0) (табл. 4).

З метою інтерпретації кожного з виявлених факторів були розраховані відповідні факторні навантаження змінних, які фактично можна розглядати як коефіцієнти кореляції між змінними й факторами мінливості (табл. 5).

Таблиця 4.

**Спільності конхологічних показників черепашок
Unio pictorum L. різного віку**

Змінні	Вік тварин, роки			
	4	5	6	9
l	1,0	0,998	0,999	0,999
h	0,993	0,992	0,988	0,998
d	0,994	0,999	0,995	1,0
V	0,985	0,962	0,972	0,992
h/l	0,991	0,992	0,992	0,999
d/l	0,997	0,991	0,992	0,999
d/h	1,0	0,999	0,984	0,999

Таблиця 5.

**Факторні навантаження конхологічних показників черепашок
Unio pictorum L. різного віку**

Фактор	Вік, роки	Змінні						
		l	d	h	V	h/l	d/l	d/h
I	4	-0,891	-0,981	-0,887	-0,938	0,369	0,147	-0,168
	5	-0,919	-0,976	-0,821	-0,950	0,152	-0,007	-0,121
	6	-0,928	-0,924	-0,771	-0,945	0,075	-0,020	-0,088
	9	-0,935	-0,975	-0,634	-0,866	0,065	-0,142	-0,143
II	4	-0,146	-0,177	0,278	0,017	0,034	0,974	0,783
	5	-0,053	-0,094	0,511	0,167	-0,042	0,983	0,842
	6	-0,072	-0,114	0,606	0,262	-0,011	0,979	0,819
	9	0,167	0,034	0,741	0,464	-0,228	0,989	0,891
III	4	0,430	0,014	0,361	0,323	-0,924	-0,166	0,599
	5	0,388	-0,175	0,251	0,176	-0,983	-0,159	0,524
	6	0,363	-0,349	0,185	0,103	-0,993	-0,183	0,553
	9	-0,310	0,216	-0,221	-0,165	0,971	-0,041	-0,429

Аналіз навантажень дозволяє констатувати, що у фактор I найбільший внесок роблять змінні, які характеризують розмір черепашок – l, h, d і V, а решта конхологічних параметрів істотно не впливає на його величину. Тому фактор I можна назвати фактором розміру, і, як впливає

з попередніх даних (табл. 3), його роль у мінливості черепашки з віком значно зменшується. Характерно, що в процесі зростання тварин знижується навантаження параметра d на цей фактор (з $-0,887$ до $-0,634$).

У системі другої головної компоненти (фактор II) найбільші факторні навантаження продемонстровані в коефіцієнтів d/l і d/h , які відображають форму черепашок, і дещо менші у спільного для них елемента – показника опуклості стулок d , причому внесок останнього з віком істотно зростає (від $0,278$ у 4-річних тварин до $0,741$ – у 9-річних).

Саме це дозволяє охарактеризувати цей фактор як фактор форми. Його роль у загальній мінливості системи з віком виражено збільшується (табл. 3), й, очевидно, що це відбувається переважно за рахунок зростання навантаження змінної d .

У найменший за величиною фактор III найбільший внесок робить показник h/l (за незначних його коливань у різних вікових групах), тому цей фактор може бути названий фактором видовженості стулок.

ВИСНОВКИ

Найтісніші вікові кореляційні залежності показані для лінійних меристичних показників – довжини, висоти, опуклості, об'єму черепашок.

Коефіцієнт h/l , який характеризує видовженість стулок, є найпростішим конхологічним параметром і мало залежить від віку тварин.

З віком зменшується швидкість лінійного росту черепашок (за константою росту для довжини стулки).

Мінливість розміру й форми черепашок у всіх вивчених вікових групах повністю визначається 3-ма спільними факторами.

Протягом онтогенезу *Unio pictorum* L. відбувається зменшення внеску в загальну мінливість фактора розмірів і збільшується роль фактора форми.

Фактор видовженості стулок є найсталішим фактором мінливості черепашок і визначає не більше чверті її загальної величини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алимов А.Ф., Богатов В.В. Рост беззубки *Anodonta piscinalis* в водохранилищах Калининской обл. // Зоол. ж. – 1975. – 54, вып. 1. – С. 27-31.
2. Афффи А., Эйзен С. Статистический анализ: Подход с использованием ЭВМ. – М.: Мир, 1982. – 488 с.
3. Наумов А.Д., Нинбург Е.А., Ростова Н.С. Изменчивость формы раковины *Portlandia arctica* (Mollusca, Bivalvia) из Белого моря // Зоол. ж. – 1983. – 62, № 1. – С. 45-50.
4. Стадниченко А.П. Фауна України. Перлівниці. Кулькові (*Unionidae*, *Cycladidae*). – 1984. – 29, вып. 9. – 384 с.
5. Хлус Л.Н., Хлус К.Н., Колотило О.В. Мінливість конхологічних параметрів локальної популяції *Unio pictorum* L. (*Bivalvia*, *Unionidae*) // Наукові записки Тернопільського дер. пед. ун-ту ім. В.Гнатюка. Серія: Біологія. – 2001. – № 3 (14). – Спеціальний випуск: Гідроекологія. – С. 97-99.